

1.7. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Σύνδεση του θανάτου με το κακό

Ας παρατηρήσουμε τις παρακάτω εικόνες και όσα απεικονίζονται, και ας απαντήσουμε στα ερωτήματα: Τι βλέπουμε; Τι σκεφτόμαστε; Τι αναρωτιόμαστε;

(Πάνω αριστερά) Gustav Klimt (1910-1915). Death and Life. (Πάνω δεξιά) Επιτάφιος θρήνος (12ος αι.) Nerezi (Σερβία). (Κάτω αριστερά) Van Gogh (1889). Pietà (ελαιογραφία βασισμένη σε λιθογραφία του Eugène Delacroix). Van Gogh Museum, Amsterdam. (Κάτω δεξιά) Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (1586-1588). Η ταφή του κόμη Οργκάθ. Άγιος Θωμάς, Τολέδο. Leopold Museum.

Θάνατος και Ανάσταση

Η εικόνα της «Κοίμησης της Θεοτόκου» χωρίζεται σε τέσσερα μέρη: Παναγία, Χριστός, Απόστολοι, Άγγελοι. Ας καθίσουμε σε ομάδες και ας αναλάβουμε ένα μέρος της εικόνας. Πρώτα ας περιγράψουμε τι βλέπουμε. Στη συνέχεια ας την επεξεργαστούμε και ας καταγράψουμε τι αισθανόμαστε εμείς οι ίδιοι /ίδιες. Τέλος ας επιχειρήσουμε να την ερμηνεύσουμε, απαντώντας στο ερώτημα γιατί τα πρόσωπα παρουσιάζονται έτσι.

Τώρα μπορούμε στην ολομέλεια να απαντήσουμε σε περισσότερα ερμηνευτικά ερωτήματα για το σύνολο της εικόνας, π.χ. γιατί η εικόνα και η γιορτή ονομάζεται «Κοίμηση»; Γιατί οι Χριστιανοί γιορτάζουν τον θάνατο της Παναγίας; Ποιοι οι συμβολισμοί στην εικόνα; κ.ά.

Η Κοίμηση της Θεοτόκου. Θεοφάνης ο Κρης (1546). Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.

Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα

Ας μελετήσουμε σε ομάδες τα παρακάτω κείμενα, άλλες ομάδες για τον θάνατο και άλλες για την Ανάσταση, και ας παρουσιάσουμε σύντομα στην ολομέλεια τις κεντρικές έννοιες και τα νοήματα, σημειώνοντας τη δική μας άποψη για όσα μελετήσαμε.

Άδης-Θάνατος

"Άδης" δεν είναι κάποιος τόπος, αλλά στη βιβλική γλώσσα σημαίνει αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα του θανάτου, την κατάσταση του σκότους, της απελπισίας, της καταστροφής, ό,τι δηλαδή είναι ο θάνατος. Και αυτή η πραγματικότητα του θανάτου –την οποία φυσικά δεν δημιούργησε ο Θεός, ούτε τη θέλησε ποτέ για τα δημιουργήματα Του– τονίζει έντονα ότι ο "Άρχων του κόσμου τούτου" έχει τεράστια δύναμη στον κόσμο. Σατανάς, Αμαρτία, Θάνατος είναι οι "διαστάσεις" του Άδη, είναι το περιεχόμενό του. Διότι η αμαρτία έρχεται από το σατανά και ο θάνατος είναι το αποτέλεσμα της αμαρτίας: "δί' ενός ανθρώπου ή αμαρτία εις τόν κόσμον εισήλθεν καί διά τῆς αμαρτίας ὁ θάνατος" (Ρωμ 5,12).

Σμέμαν, Αλ. (2003). *Η Μεγάλη Εβδομάδα*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 46.

Προσδοκώ την Ανάσταση

[...] Προσδοκώ, περιμένω την ανάσταση των νεκρών, γιατί η πίστη εντός μου –έστω και μόνο στις καλύτερες, αγνότερες και πιο ανεβασμένες στιγμές της ζωής μου– έχει διαπεραστεί από το φως της αναστάσεως, από αυτή και μυστηριώδη αλλά και υπέρτατα χαρούμενη γνώση πως ο Χριστός αναστήθηκε από τους νεκρούς, διανοίγοντας το δρόμο και για τη δική μας ανάσταση. Μας χάρισε την ίδια Του τη ζωή –αθάνατη, που λάμπει μέσα από το μνήμα, ελεύθερη από το θάνατο– και συνεπώς μεταμόρφωσε το θάνατό μας σε είσοδο, σε προσέγγιση, σε αρχή της νίκης. Περιμένω, προσδοκώ ανάστασιν νεκρών, γιατί αυτή μού έχει ήδη δοθεί, γιατί όλη η χριστιανική πίστη δεν είναι τίποτα άλλο παρά η λογικά αναπόδεικτη μα ωστόσο αυταπόδεικτη εσωτερική γνώση πως ο άνθρωπος κλήθηκε για την αιωνιότητα. Να γιατί το Σύμβολο της Πίστεως κλείνει με τη χαρά αυτού του "Προσδοκώ", Αναμένω. Η ζωή συνεχίζεται. Η κάθε μέρα φέρνει μαζί της τις χαρές και τις λύπες της. Πέφτουμε, σηκωνόμαστε, ξαναπέφτουμε. [...]

Krishti u ngjall! - al-Masīh qām!

Χριστός ανέστη ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

Ο Χριστός αναστήθηκε απ' τους νεκρούς
Με τον θάνατό του νίκησε τον θάνατο
και σε όλους τους νεκρούς
χάρισε τη ζωή.

Christ is Risen! - Χριστος Воскрес!

Σμέμαν, Αλ. (2003³). *Πιστεύω*. Μτφρ. Στάθης Κομνηνός. Σειρά: Ορθόδοξη Μαρτυρία 52. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 146.

Η χαρά της Ανάστασης

Είναι, άραγε, η χαρά της Ανάστασης χαρά παρόμοια μ' αυτή που νιώθουμε όταν, σε κάποιο έργο που παρακολουθούμε, ο "καλός" στο τέλος νικά; Μια τέτοια χαρά καρυκεύει ίσως τον θεατή με ένα αίσθημα ικανοποίησης, δεν αλλάζει όμως την ύπαρξή του. Αν λοιπόν επιχειρήσουμε να ψηλαφήσουμε το ακατόρθωτο που κατορθώθηκε και ποια είναι η αιτία των πανηγυρισμών, θα πρέπει να κοντοσταθούμε σε ορισμένα σημεία:

Με τη σάρκωσή του ο Υιός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση για να την "επεξεργαστεί", δηλαδή να τη μπολιάσει με τη θεότητά του, να την αναπλάσει, να ανακαινίσει τον άνθρωπο και να λυτρώσει το σύμπαν από όλες τις δυνάμεις που το φθείρουν και το κολοβώνουν, δηλαδή από κάθε είδους θά-

νατο – από την αποσύνθεση της βιολογικής μας υπόστασης μέχρι την εξάτμιση της αγάπης και τη θανάτωση της σχέσης μας με τους άλλους. [...] Η Γέννηση του Χριστού λοιπόν υπήρξε το θαυμαστό ξεκίνημα αυτού του έργου, πλην όμως ξεκίνημα, κι όχι συνάμα τέρμα, όπως μερικές φορές την εμφανίζουμε αυτονομημένη. Το έργο του κορυφώθηκε με την Ανάστασή του. Αυτό που εγέρθηκε από τον τάφο δεν ήταν γυμνή η θεότητα του Θεανθρώπου, ούτε απλώς ένα ασώματο πνεύμα. Αν γινόταν αυτό, θα σήμαινε το θρίαμβο του θανάτου[...] Ο Χριστός όμως εγέρθηκε πλήρης. Ουδέποτε αποσαρκώθηκε. Όταν εμφανίστηκε μετά την Ανάστασή του στους μαθητές, τους διαβεβαίωσε ακριβώς γι' αυτό. "Βεβαιωθείτε ότι είμαι εγώ ο ίδιος. Ψηλαφήστε με και δείτε. Ένα φάντασμα δεν έχει σάρκα και οστά, όπως βλέπετε πως έχω εγώ" (Λουκ. 24:39). [...] Η Ανάσταση κοντολογίς σήμανε την πραγμάτωση του ολότελα καινούριου στην ιστορία, την ανάδυση του νέου τύπου ανθρώπου, του ανακαινισμένου, του μη υποκειμένου σε κάθε είδος φθοράς και θανάτου, κοντολογίς, του ανθρώπου έτσι όπως θα έπρεπε να είναι.

Μάρκος Μπαθάς. Η εις Άδου κάθοδος (1498-1578.)

Παπαθανασίου Θ. Ν. (2007). *Με την ψυχή στα πόδια*, Αθήνα: Εν πλω, σσ. 25-27.

«Ένθα οὐκ ἔστι πόνος...»

Η εμπειρία του [θανάτου] είναι βασανιστική. Πληγώνει ο επώδυνος χωρισμός και το κενό, τα ανεκπλήρωτα όνειρα, οι ζωντανές αναμνήσεις, η αίσθηση της άγνωστης συνέχειας, ο φόβος του οριστικού τέλους, η υποψία ότι μπορεί να ξεχάσουμε το πρόσωπο, οι τύψεις, τα αν, τα μήπως, οι ενοχές, οι αμφιβολίες. Μας λείπει το σώμα αυτό που βλέπουμε, που εκφράζει την εικόνα του προσώπου που μιλάει και σκέπτεται, αυτό που φιλούμε, που αγκαλιάζουμε. [...] Μας τυραννάει και η ασυνείδητη ή υποσυνείδητη σκέψη του δικού μας θανάτου. Όλα αυτά δημιουργούν βαθύ φυσικό πόνο στην ψυχή. Και αυτό είναι καθολικό γεγονός, το ζούμε όλοι, δεν έχει εξαιρέσεις. Ακόμη και η Εκκλησία, κατά την εξόδιο ακολουθία, ψάλλει: "Θρηνῶ καὶ ὀδύρομαι ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον". Οι ύμνοι της Μεγάλης Παρασκευής και τα εγκώμια δεν δυσκολεύονται να περιγράψουν με πολύ έντονους όρους το ανθρωπινό δράμα της Παναγίας.

Παρά ταύτα, η Εκκλησία μάς δίνει και μία άλλη διάσταση του θανάτου. Μας μιλάει για μακαριότητα, για ανάπαυση, για Βασιλεία Θεού, για κατάσταση «ἐνθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος". Μιλάει για ζωή και ανάσταση που κρύβονται πίσω από τη θλίψη, το αδιέξοδο, την τραγικότητα του θανάτου, τον οποίο μάλιστα ονομάζει κοίμηση. Και όλα αυτά δεν προσφέρονται ως παρηγορητική διδασκαλία, ως ανακουφιστική ψευδαίσθηση, ως αναγκαία τεχνητή απομάκρυνση από την πραγματικότητα, ως ενδεχόμενο, αλλά ως η μόνη, μεγάλη και κεντρική αλήθεια, ως η διαχρονική εμπειρία της εκκλησίας και ως η βιωματική απόδειξη της χάριτος των αγίων.

Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 257-258.

Από την Ακολουθία του Επιτάφιου Θρήνου (Εγκώμια, Στάσις πρώτη)

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης Χριστέ,
καὶ θανάτῳ σου τὸν θάνατον ὤλεσας,
καὶ ἐπήγασας τῷ κόσμῳ τὴν ζωὴν.

ΑΠΟΔΟΣΗ

Χριστέ, Εσύ, που είσαι η (όντως) ζωή,
τοποθετήθηκες σε τάφο, και με τον θάνατό
Σου κατέστρεψες (και εξαφάνισες) τον
θάνατο, και έγινες πηγή ζωής για τον κόσμο.

Ἡ ζωὴ πῶς θνήσκεις;
πῶς καὶ τάφῳ οἰκεῖς;
τοῦ θανάτου τὸ βασίλειον λύεις δέ,
καὶ τοῦ Ἄδου τοὺς νεκροὺς ἐξανιστᾷς.

Ὡς βροτὸς μὲν θνήσκεις,
έκουσίως Σωτήρ,
ὡς Θεὸς δὲ τοὺς θνητοὺς ἐξανέστησας,
ἐκ μνημάτων καὶ βυθοῦ ἁμαρτιῶν.

Κἂν νεκρὸς ὠράθης,
ἀλλὰ ζῶν ὡς Θεός,
ἐπανάγεις ἀπὸ γῆς πρὸς οὐράνια,
τοὺς ἐκεῖθεν πεπτωκότας, Ἰησοῦ.

(Εσύ, Κύριε, που εἶσαι) ἡ ζωὴ, πῶς
πεθαίνεις; Και πῶς κατοικεῖς σε τάφο; Ἀλλ'
ὅμως (με τον θάνατό Σου) καταργεῖς το
βασίλειο του θανάτου και επαναφέρεις στη
ζωὴ τους νεκροὺς που κατεῖχε (ὡς
αιχμαλώτους) ο ἄδης.

Ὡς ἄνθρωπος μεν πεθαίνεις με τη θέλησή
Σου, Σωτήρα, ὡς Θεός δε (παντοδύναμος)
ἀνέστησες τους θνητοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τα
μνήματα και ἀπὸ την ἄβυσσο των ἁμαρτιῶν.

Ἀν και εθεάθης νεκρός, ὅμως ὡς ζωντανός
(ἀληθινός) Θεός επαναφέρεις ἀπὸ τη γη πρὸς
τον ουρανό (στη βασιλεία του Θεοῦ) ἐκείνους,
Ἰησοῦ, που ἀπὸ ἐκεῖ εἶχαν (εκ)πέσει.

Μετάφραση Επιφανίου Θεοδωρόπουλου, ἀρχιμανδρίτη (1988).
Ἡ Μεγάλὴ Ἐβδομάς μετὰ ἐρμηνείας. Ἀθήνα: Ἀποστολικὴ Διακονία (σε ἀπόδοση).

Ευλογητάρια ἀπὸ τὴν Εξόδιο Ἀκολουθία

Ὁ πάλαι μὲν ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με, καὶ εἰκόνι
σου θεία τιμήσας, παραβάσει ἐντολῆς δὲ πάλιν
με ἐπιστρέψας εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθην, εἰς τὸ
καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος
ἀναμορφώσασθαι.

Εἰκὼν εἰμι τῆς ἀρρήτου δόξης σου, εἰ καὶ στίγ-
ματα φέρω πταισμάτων· οἰκτεῖρησον τὸ σὸν
πλάσμα, Δέσποτα, καὶ καθάρισον σῆ εὐσπλαγ-
χνία· καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα παράσχου μοι,
Παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην με.

Εσύ που τον παλιό καιρό με ἐπλάσες ἀπὸ το μη-
δέν και με τίμησες με τη θεία σου εἰκόνα, ἀφοῦ
παρέβηκα τὴν ἐντολή Σου με γύρισες πάλιν στη
γη ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχομαι, επανάφερε με
στο καθ' ὁμοίωσιν για να ξαναβρῶ τὴν παλιά
ομορφιά.

Εἰμαι εἰκόνα της ἀνείπωτης δόξας Σου, αν και
φέρω σημάδια της ἁμαρτίας. Λυπήσου το πλά-
σμα Σου, Δέσποτα, και καθάρισέ το με τὴν ευ-
σπλαχνία Σου. Δώσε μου τὴν πατρίδα που πο-
θῶ κάνοντάς με ξανά πολίτη του Παραδείσου.

Ὁ θάνατος ὡς στοιχεῖο τῆς ζωῆς

Ἀφοῦ διαβάσουμε τὸ παρακάτω κείμενο, θα καθήσουμε σε δύο ομάδες. Ἡ μία ομάδα θα εἴμαστε στην
«πάνω γειτονιά» και θα κρατάμε ἓνα κεράκι. Ἡ ἄλλη ομάδα θα εἴμαστε στην «κάτω γειτονιά» και θα
κρατάμε ἓνα μαντίλι. Ξεχωριστά, ὁ καθένας και ἡ καθεμία ἀπὸ τὴν «κάτω γειτονιά» θα μετακινουμά-
στε πρὸς τὴν ἄλλη, λέγοντας πρῶτα δυο λόγια πρὸς τους συμμαθητές/τις συμμαθήτριές μας που μέ-
νουν κάτω και ὕστερα πρὸς τους συμμαθητές/τις συμμαθήτριές μας στους ὁποίους/στις ὁποῖες πηγαί-
νουμε. Στη συνέχεια ἀλλάζουμε γειτονιά και ξαναρχίζουμε τὴν ἴδια πορεία. Στο τέλος, θα συζητήσουμε
με θέμα τον χωρισμό και τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μία κατάσταση στην ἄλλη.

Το «διώροφο κτίριο»

Αυτό που συχνά έχουμε στο νου μας είναι μια εικόνα στατική: Ο ανθρώπινος κόσμος μοιάζει να αποτελεί τον κάτω όροφο ενός διώροφου κτιρίου, του οποίου ο επάνω όροφος είναι οι ουρανοί. Σωτηρία στο πλαίσιο αυτού του μοντέλου είναι ο απεγκλωβισμός της ανθρώπινης ψυχής από τον κάτω όροφο των βασάνων για να αναπαυθεί στον επάνω. Όσο αιώνια όμως είναι η κατ' αυτόν τον τρόπο διάταξη των ορόφων, τόσο αιώνιος είναι και ο θάνατος, αφού είναι το απαραίτητο όργανο για τη λύτρωση της ψυχής από τον κόσμο. Πού χωράει σ' αυτό το σχήμα η Ανάσταση του Χριστού; [...] Όταν ο Χριστός αναστήθηκε, δε μετέτρεψε αυτομάτως, μαγικά και αναγκαστικά όλους τους ανθρώπους σε άφθαρτες, αναστημένες υπάρξεις, αλλά τους προσφέρει μια ολότελα νέα υπαρξιακή δυνατότητα, η οποία δύναται να θέσει οριστικό τέρμα στο θάνατο. Ο αναστάς Χριστός (ας μου επιτραπεί η παρομοίωση) είναι σαν το φάρμακο που επιτέλους φτιάχθηκε για να εκμηδενίσει μια χρόνια αρρώστια. Αυτό σημαίνει ότι το φάρμακο ούτε γεννιέται νομοτελειακά από τον ίδιο τον οργανισμό του αρρώστου, ούτε θα βρεθεί μαγικά και αναπόδραστα στα στομάχια των ασθενών. Αυτοί καλούνται ελεύθερα να το εμπιστευθούν, να το θελήσουν και να το δεχτούν.

Παπαθανασίου Θ. Ν. (2007). *Με την ψυχή στα πόδια*. Αθήνα: Εν πλω, σσ. 27-30.